

JIMÁ, JIMÍ, JIMUÍ...

NOTĂ LINGVISTICĂ

MARIA MARIN

1. Cele trei cuvinte de care propunem să ne ocupăm cunosc un tratament relativ diferit în DA.

Jimí „a mișuna, a viermui, a foi”, cu două atestări din limba română veche, respectiv din *Codicele Hurmuzachi* și din *Psaltirea lui Dosoftei*, a fost comunicat de către A. Tomiac, din Straja, Bucovina.

Jimuí [d. porci] „a râma, a scormoni, a răscoli pământul cu râtul” este atestat, după dicționarul academic, prin Transilvania de vest și Banat, iar, după informațiile preluate din „Revista Critică-literară” de la Iași (p. 158), este pus în legătură cu *jumulí*² și cu *jumurlui*¹ „a scurma în noroi după grăunțe (despre porci)”, sens întâlnit în revista „Șezătoarea”, VII,181, care atestă cei doi termeni, preluați din Miron Pompiliu, *Vorbe locale (provincialisme)* culese din satele Șteiu, Criștior, târgușorul Vașcău (com. Vaskov, din Biharea), Valea Tazlăului (satele Tazlău și Frumoasa, județul Neamț) și din satul Goroni, județul Iași.

Jimá, neatestat în DA, este întâlnit, alături de varianta *zimá*, într-o notă lexicală semnată de Dumitru Loșonți (Loșonți 2007, 119), preluat fiind din ALR I, chestiunea 1139, ALR II, SN II, h. 334, NALR–Olt., III, Plș. 65 (936), NALR–Banat, II, h. 305 etc., cu specificarea că se întâlnește „la interferența dintre ariile sinonimelor *a râma* și *a jimuí*” și că „este rezultatul contaminării lor”.

2. După prelucrarea și publicarea materialelor dialectale aferente atlaselor lingvistice românești regionale informațiile despre circulația, ariile de răspândire ale termenilor în discuție se modifică și/sau se înmulțesc considerabil.

2.1. Mai întâi, în conformitate cu datele din NALR, reiese că, cel puțin în perioada actuală, cele trei cuvinte sunt indubitabil sinonime (totale sau parțiale), având drept sens de bază [d. porci] „a scormoni pământul cu râtul, a râma”. Sinonimia dintre *jimá* și *jimuí*, recunoscută și de Dumitru Loșonți (*loc. cit.*), reiese clar din DGS, II, s.v. *jimá* (*jámá*) și *jimuí*. Sinonimia cu cel de al treilea termen, *jimí*, reiese, de asemenea clar, așa după cum, la fel de clar, considerăm că, în realitate, cele trei cuvinte reprezintă, de fapt, variante morfologice ale

¹ *Jumurlui* este explicat de către Alexandru Graur drept o formă rezultată din *jimuí* și creată din dorința de a se construi un grup expresiv, la fel ca în cazul unor forme precum *chițoran* > *chițorlan*, *găligan* > *gârligan*, *hului* > *hurlui* (Graur 1959, 208).

aceluiși cuvânt, *jimá*. Astfel, *jimí* este varianta de conjugarea a IV-a a lui *jimá*, la fel ca *albiá* – var. *albií* „a modela ceva în formă convexă, de albie” (DGS, I, s.v. *albiá* 1°, 2°), *bobotá* – *bobotí* [d. ugerul oii sau despre o bubă] „a se inflama” (idem, s.v. *bobotí*), *jupuí* 1° „a desface pănușile de pe știulete” – 2° var. *jupuiá* „a îndepărta pielea de pe un animal sacrificat” (idem, II, s.v. *jupuí*) ș.a.

2.2. În ceea ce privește r ă ș p â n d i r e a geografică, ariile celor trei termeni și, implicit, numărul atestărilor se modifică/ amplifică semnificativ.

2.2.1. Astfel, plecând de la cuvântul de conjugarea I, *jimá*, cu sensul [despre porci] „a râma”, care pare a avea atestările cele mai numeroase și aria de răspândire cea mai extinsă, este cunoscut cu acest sens², în primul rând și preponderent, în vestul Olteniei, respectiv în județele Gorj (pct. 935, 938, 939, 943, 947, 951, 952, 954) și Mehedinți (pct. 936, 940, 944), și cu varianta morfologică în *-ui*, *jimuí*, întâlnită în două localități, una din Dolj (pct. 960) și alta din Mehedinți (pct. 961) (NALR–*Olt.*, III, Plș. 65). În câteva localități din Mehedinți, respectiv 930, 936, 940, 944, făcând parte din aria oltenească a fenomenului de trecere a lui *j* la *z* (v. Borcilă 1965, în special p. 270), este întâlnită varianta *zámă*.

2.2.2. Având în vedere numărul atestărilor, următoarea zonă în care formele verbului *jimá* și variantele lor cunosc atestări multiple este Banatul. În graiurile bănățene preponderente sunt formele de conjugare a IV-a, în *-ui*, respectiv *jimuie*, înregistrate în NALR–*Banat*, V, h. 305 (pct. 27, 28, 32, 34, 64) și întâlnite, mai ales, în varianta prezentând rostirea dură a lui *j*, *jámuie*, atestate pe o arie extinsă (pct. 7, 34, 36–55, 57–68, 70–78, 80–93, 95, 96), notate și în varianta *jimu'ěșce* (pct. 95, 96), dar și, mult mai rar, în varianta de conjugarea I, *jimă* (fon. *jámă*), atestată în pct. 7, 27, 29, 34, precum și cu o variantă atestând forme cu grupul *-rl-*, *jimurle* (idem, pct. 100), menționată și pentru Oltenia (v. n. 1).

2.2.3. Amintindu-ne de faptul că în DA, printre zonele menționate ca arii în care sunt atestate forme ale verbului de care ne ocupăm, era notată și Transilvania de vest, constatăm, și de această dată, că formele respective se mențin până în zilele noastre. Astfel, conform datelor din celelalte atlase lingvistice regionale, forme și variante ale celor trei termeni cu sensul „râma” au fost notate în NALR–*Transilvania*, III, h. 398, cu formele *jimă*, pct. 456–459, *jimuie* (pct. 430–432, 448–450, 460, 484, 485 (notată și cu *j* dur, *jámuie*) (pct. 430), dar și cu alternanța *jimă/ jimuie* (pct. 456, 458), la care se adaugă varianta *jîrmuie* (pct. 483), notată și *zîrmuie* (pct. 450), precum și cu variantele *jumurle* (pct. 332), *jumurl'șfe* (pct. 387), explicabile, după cum am menționat mai sus, ca rezultat al amplificării unor cuvinte prin grupul *-rl-* (v. nota 1).

În concluzie, după datele din NALR, cel puțin cele referitoare la verbul *râmá*, reiese că, pe lângă cele două zone, cea oltenească și cea bănățeană, ce-i drept

² Bineînțeles că nu trebuie luat în seamă cuvântul *jime*, *să* ~ [la jocul de copii ‘de-a v-ați ascunseala’] „să mijescă”, formă care reprezintă o variantă cu metateză a verbului *a miji*, atestată în *Gl. Olt.* De altfel, în *Gl. Olt.* nu figurează niciunul dintre cuvintele *jimá*, *jimí*, *jimuí*.

extinse, cu un număr mare de atestări, forme și variante ale celor trei termeni urmăriți, sunt atestate pe arii mai restrânse și cu semnalări relativ dispartate, și în alte zone ale dacoromânei, respectiv Transilvania. Ceea ce surprinde, în special, este lipsa oricărei urme din Moldova și Bucovina, unde, cel puțin după datele din DA, și, mai ales, cele din „Șezătoarea”, pare că, în trecut, să fi cunoscut o circulație intensă. Această situație relevă faptul că termenii în discuție fie au rămas neînregistrați cu ocazia cercetărilor dialectale pentru NALR efectuate în zona moldovenească și bucovineană actuală, fie, absolut inexplicabil, între timp, ei au dispărut din grai.

3. E t i m o l o g i a propusă pentru *jimá* de către Dumitru Loșonți (*loc. cit.*) are în vedere, pe de o parte, posibila înrudire cu *râma*¹ și, pe de altă parte, consideră forma *jimá* drept rezultat al contaminării dintre *râma* și *jimuí*. În același timp, dicționarul academic, când este vorba de formele *jimí* și *jimuí*, apreciază că cele două variante sunt în legătură cu verbele *jumulí* și *jumurluí*¹ atestate (pentru Oltenia) cu sens apropiat sau chiar identic cu cel al verbului *râmá*. Dacă în privința sensului termenii menționați se suprapun, în ceea ce privește forma nici dicționarul nu găsește o explicație plauzibilă.

Întrucât în niciuna dintre cele două surse nu se explicitează legătura f o r m a l ă dintre cei doi termeni, *jimá*, *jimí*, pe de o parte, și *râmá*, pe de altă parte, este greu să acceptăm fără argumente etimologia sugerată. Ceea ce apropie, eventual, cele două vocabule (coincidență întâmplătoare [?]) este existența și pentru *râma* a unor variante de conjugarea a IV-a, atestate atât în aria oltenească: *râmuie* (NALR–Olt., Plș. 65, pct. 945, 962), cu varianta *râmăie* (idem, pct. 944), cât și, mai ales, în cea bănățeană: *râmuie* (NALR–Banat, II, h. 305, pct. 2–6, 8–12, 15, 16), cu varianta *râmăie* (idem, pct. 32), *râmodie* (idem, pct. 4, 8, 13, 15, 16, 18, 23) și chiar notarea unei forme atestând contaminarea lingvistică dintre *jimuí* și *râmuí*, *jírmuie* (idem, pct. 94).

Pe de altă parte, etimologia variantei *jimí*, pe care MDA o consideră necunoscută, deși DA, după cum s-a văzut mai sus, o trata (corect) drept variantă a lui *jimá*, Iulia Mărgărit (Mărgărit 2005: 177) se întreabă dacă nu cumva aceasta reprezintă un derivat regresiv de la *jimină*, al cărui punct de pornire ar fi fost *șimină* (o variantă a lui *mișină* „mulțime de vietăți”). În afară de faptul, important, că sensul lui *jimină* se îndepărtează de semnificațiile cunoscute pentru *jimá*, *jimí*, derivarea de la o formă prea/ mai complexă față de cea a cuvântului vizat nu ni se pare plauzibilă.

Data fiind atestarea formelor prezentate mai sus mai ales în zone caracterizate drept păstrătoare ale o mulțime de elemente vechi, arhaice, cum sunt, de exemplu, Oltenia și sud-estul Banatului învecinat (cf. Teaha 2005: 13), susținem ipoteza că (toate) variantele prezentate (*jimá*, *jimí*, *jimuí*), având s e n s u r i apropiate sau identice și f o r m e decurgând din aceeași tulpină, pot fi interpretate drept elemente de limbă veche, comune cu albaneza, idee avansată în DA, s.v. *jimí*, asupra căreia dicționarul revine cu ocazia discutării variantei *jimuí* cu etimologie

necunoscută, care „aduce aminte pe albanezul *dhem-ëz*, *dzem-izë* „vierme”, cf. însă și *jumedië*, *jumet*.

*

Rămânând totuși un mare semn de întrebare lipsa oricărei urme referitoare la termenii supuși discuției din aria moldovenească, fără a avea pretenția că am rezolvat complet și definitiv situația celor trei cuvinte avute în veder, *jimá*, *jimí*, *jimuí*, sperăm ca, prin această intervenție, să contribuim, într-o măsură oarecare, la eventuala clarificare/ lămurire măcar a unora dintre problemele diverse și multiple privitoare la termenii discutați.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat... de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I, de Sever Pop, Cluj, 1938.
- ALR II, SN, II = *Atlasul lingvistic român* (II), serie nouă, vol. II, București, Editura Academiei II, 1956.
- Borcilă 1965 = Mircea Borcilă, *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și j ca z în graiurile dacoromâne*. I. Răspândirea și situația actuală a fenomenului, în „Cercetări de lingvistică”, Cluj-Napoca, X, 2, p. 269–279.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- DGS, I–III = Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I–III, București, Editura Academiei Române, 2009–2011.
- Gl. Olt.* = *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- Graur 1959 = Al. Graur, *Grupuri simbolice în fonetismul românesc*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X, 2, p. 205–211.
- Loșonți 2007 = Dumitru Loșonți, *Certitudini și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române, „Etymologica, 26”, p. 119.
- Mărgărit 2005 = Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*, București, Editura Academiei Române, p. 177–178.
- MDA = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, *Micul Dicționar academic*, vol. III, literele I–Pr, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- NALR–Banat, II = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, vol. II, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, Editura Academiei Române, 1997.
- NALR–Olt., III = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*. Întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu... de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu; vol. III, București, 1971.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 ș.u.
- Teaha 2005 = Teofil Teaha, *Arii lexicale conservatoare în Oltenia*, în *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, Editura Academiei Române, p. 11–22.

JIMÁ, JIMÍ, JIMUÍ**LINGUISTIC NOTE****Abstract**

The linguistic note that we are introducing mainly presents the relation between the three regional terms and their current regional spreading.

Our conclusions resume the following observations:

1. According to NALR data, we can conclude that, at least in the current period, the three words are synonyms (total or partial) and have the common meaning [about pigs] „to dig in the dirt with their snouts”.

2. The three words actually represent **m o r p h o l o g i c a l v a r r i a n t s** of the word *jimá*: *jimí* is the 4th type conjugation varriant of *jimá*, in the same way as, for instance, *albiá* – varr. *albií* „to shape something in a convex form, that of a trough” (see DGS, I, s.v. *albiá* 1°, 2°), while *jimuí* is the varriant that results from the same word *jimá*, by adding the verbal suffix *-ui* (cf. *țipá* > *țipuí*, see DGS, III or *fránge* > *frânguí*, see DGS, II, s.v., etc.).

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 septembrie, nr. 13
dialectologie@yahoo.com

